

ANDRZEJ J. WÓJCIK

ZACHODNI OKRĘG GÓRNICZY

STUDIA Z DZIEJÓW GEOLOGII I GÓRNICCTWA

W KRÓLESTWIE POLSKIM

*Polska Akademia Nauk
Instytut Historii Nauki*

ANDRZEJ J. WÓJCIK

ZACHODNI OKRĘG GÓRNICZY

STUDIA

Z DZIEJÓW GEOLOGII I GÓRNICCTWA

W KRÓLESTWIE POLSKIM

Warszawa

2008

Recenzenci: *prof. dr hab. Bolesław Orłowski*
 dr hab. Jerzy Szczepański

Okładka:

Górnicy i kolejka podziemna – wg rysunku J. Ryszkiewicza. „Tyg. Ilustr.”, 1867, nr 419, s. 157.

Strona tytułowa:

Godło górnicze – perlik i żelazo.

H. Łabęcki, *Początki nauki kopalnictwa*. Nakł. Kom. Rząd. Przych. i Skarbu, Warszawa, 1843, s. 1-76.

Publikacja dofinansowana przez Kasę im. Józefa Mianowskiego – Fundację Popierania Nauki

Wydawnictwo IHN PAN, Pałac Staszica, Nowy Świat 72, pok. 9, 00-330 Warszawa

©Copyright by Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Nauki, 2008

©Copyright by Andrzej J. Wójcik, 2008

ISBN 978-83-86062-81-2

Redakcja: *Magdalena Cyankiewicz*

Skład i redakcja techniczna: *Andrzej J. Wójcik*

Druk i oprawa: *Drukarnia Cyfrodruk - Akademicka 2, Gliwice*

Stanisław Staszic
„Kłosa”, 1875, nr 509, s. 197.

„Skupienie w tak znacznym okręgu ziemi stykających się bez przerwy różnych kruszców, i innych użytecznych rzeczy kopalnych, potrzebuje jednego ogólnego na cały kraj systematu wyrobów czyli eksploatacyj. Potrzebuje ogólnych i jednakich prawideł przepisu, podług którychby z mniejszym kosztem, a z większym użytkiem, te bogactwa z ziemi wydobywane były.”

Stanisław Staszic
O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski, 1815.

Prezentowana praca jest rezultatem badań prowadzonych nad historią nauk geologicznych i górniczych w Zachodnim Okręgu Górniczym Królestwa Polskiego.

Zamierzeniem autora nie było opracowanie monografii dziejów Zachodniego Okręgu Górniczego, ale przedstawienie zbioru studiów poświęconych działalności geologicznej i górniczej kadry technicznej, która pracowała w górnictwie Królestwa Polskiego w XIX wieku. Należy równocześnie zaznaczyć, że fragmenty niniejszego opracowania były referowane na różnych spotkaniach, jak również ukazywały się drukiem w czasopiśmie i materiałach pokonferencyjnych. Przedstawione w opracowaniu artykuły zawierają nadto szereg nowych i mało znanych informacji dotyczących losów poszczególnych specjalistów.

Miłym obowiązkiem autora jest podziękowanie osobom, które pomogły podczas poszukiwań materiałów dotyczących dziejów górnictwa, jak i w trakcie opracowywania prezentowanej książki.

Przyjacielskich porad i wskazówek udzielał mi zawsze Prof. dr hab. Zbigniew Wójcik, który także zachęcił mnie do zajęcia się tą problematyką badawczą.

Gotowy maszynopis pracy uprzejmie przeczytali, udzielając bardzo cennych rad, Prof. dr hab. Bolesław Orłowski z Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz Dr hab. prof. UJK Jerzy Szczepański z Instytutu Historii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Na zakończenie niech mi wolno będzie wyrazić podziękowanie Prof. zw. dr inż. Władysławowi Findeisen za przychylną oceną pracy, a kierowanej przez niego Kasie im. Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki za pomoc finansową udzieloną przy wydaniu niniejszej książki.

Dziękuję także Doc. dr hab. Leszkowi Zasztowtowi, Dyrektorowi Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk za życzliwość i pomoc w realizacji publikacji.

II

WPROWADZENIE

W XIX w. górnictwo na ziemiach polskich znacząco wpłynęło na rozwój geologii. Decydował o tym zarówno proces budowy przemysłu, jak i pojawienie się organizacji władz górniczych oraz specjalistycznego szkolnictwa. Zagraniczni fachowcy sprowadzeni do Polski przyczynili się w znaczący sposób do lepszego rozpoznania złóż surowców mineralnych, jak i doskonalenia stratygrafii kompleksów skalnych. Postęp, jaki dokonał się wtedy był związany z przyjęciem nowoczesnych zasad stratygrafii i odejściem od opisowego sposobu pojmowania świata przyrody.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przedstawienie dziejów poznawania geologicznego i eksploatacji złóż surowców mineralnych oraz losów kadry technicznej w przemysłowym Zachodnim Okręgu Górniczym (Okręgu Zachodnim) Królestwa Polskiego.

Należy zaznaczyć, że wyodrębnienie spośród nauk geologicznych samodzielnej dyscypliny – geologii kopalnianej - zajmującej się poszukiwaniami i rozpoznawaniem złóż surowców mineralnych oraz opracowywaniem specjalistycznych map geologicznych i górniczych następowało sukcesywnie¹.

Powstała w ten sposób geologia kopalniana (górnicza), stojąc na pograniczu kilku nauk (geologii, miernictwa, górnictwa), wykorzystuje do swoich celów różnego rodzaju pomiary przeprowadzone w kopalniach. W tym zakresie czynności geologa zająbiają się z zagadnieniami eksploatacji. Natomiast współpraca geologii i miernictwa (podziemnego, powierzchniowego) jest w wielu zakresach nieodzowna, a wręcz wzajemnie się uzupełniająca. Samo przeprowadzenie pomiaru i obserwacji nie posiada dla górnictwa żadnego znaczenia, jeżeli nie będzie ono ściśle dostosowywane dla jego potrzeb i odpowiednio wykorzystywane.

¹ W Okręgu Zachodnim nastąpiło to definitywnie w 1847 r., kiedy to Jan Hempel zastosował do pomiarów i analiz nowoczesny sprzęt techniczny. Wydzielenie to zostało ugruntowane dziesięć lat później poprzez jego autorskie opracowanie: *Karta geognostyczna zagłębia węglowego w Królestwie Polskiem ułożona z rozkazu dyrektora górnictwa Jenerala Majora Szenszyna*. Litogr. M. Fajans, Warszawa, skala 1:20000, 1856.

Praca geologa kopalnianego nie polega tylko na samych pomiarach, obliczeniach, ale - co jest ważniejszym dla ruchu kopalni - na ekonomicznym wykorzystaniu wyników. Plan kopalniany, powstały w efekcie specjalistycznych prac, powinien dać możliwie ścisły obraz charakteru geologicznego eksploatowanego złoża i odzwierciedlać stan techniki górniczej.

Chronologicznie opracowanie obejmuje okres prawie stu lat, ale ramowe granice badań są umowne. Syntetyczne omówienie historii geologii i górnictwa regionu jest bowiem zadaniem bardzo rozległym i złożonym. Tym samym wyznaczenie daty rozpoczęcia rozpoznawania geologiczno-górniczego regionu jest prawie niemożliwym.

Należy także zaznaczyć, że pod koniec XIX wieku w Królestwie Polskim nastąpił zdecydowany rozwój przemysłu wydobywczego i przetwórczego. W tym czasie powstawały również pierwsze specjalistyczne mapy geologiczne i górnicze oraz monografie, opisujące geologię i surowce mineralne całego regionu Górnego Śląska².

Zakres terytorialny niniejszej pracy został ograniczony do obszaru Okręgu Zachodniego, rozwijanego sukcesywnie z dozorstwa Olkuskosiewierskiego, a które działało w Królestwie Polskim do 1833 r. Analizie poddano krajowe i zagraniczne materiały archiwalne dotyczące górnictwa rządowego, pomijając (ze względu na brak odpowiednich źródeł archiwalnych) zagadnienia górnictwa prywatnego.

² O. Degenhardt, *Geologische Karte von Oberschlesien*, [b.w.], skala 1:200000, 1865; a także F. Roemer, *Geognostische Karte von Oberschlesien und den angrenzenden Gebieten in 12 Blättern im Auftrage des Königl. Preussischen Handelsministeriums unter Mitwirkung des Königlichen Oberbergamts zu Breslau und unter besonderer Beihilfe des O. Degenhardt, A. Halfar, H. Eck, A. Dondorff und J. Janik*. Wyd. Neumann, Berliner Lithograph. Inst., Berlin, skala 1:100000, 1867; tenże, *Geologie von Oberschlesien. Eine Erläuterung zur der im Auftrage des köngl. Preuss. Handels-Ministeriums von dem Verfasser bearbeitetes geologischen karte von Oberschlesien in 12 Sektionen, nebst Von köngl. Oberberggraph Dr. Runge in Breslau verfassten das Vorkommen und die Gewinnung der nutzbaren Fossilien obereschlesiens betreffenden Anhang, Mit einem Atlas von 50 Tafeln, die bezeichneten Versteinerungen der einzelnen Ablagerungen Oberschlesien darstellenden, lithographierten Tafeln und einer Mappe mit Karten und Profilen*. Louis Kolber's Hofbuchhandlung. Druck von Robert Nischkowsky, Breslau, 1870, [s. 1-24], s. 1-587, [s.1-22].

Wobec braku publikowanych specjalistycznych raportów i sprawozdań w przygotowaniu niniejszego opracowania wykorzystano także szereg artykułów i dzieł, których autorem jest Hieronim Łabęcki³.

Pomocnym dla analizy zmian zachodzących w górnictwie Królestwa Polskiego było opracowanie po raz pierwszy następujących zestawień:

- *Organizacja władz górniczych Królestwa Polskiego w latach 1817-1849*⁴,
- *Lista pracowników Oddziału Olkusko-Siewierskiego Okręgu Zachodniego (1842 r.)*.

Umożliwiły one, między innymi, identyfikację osób zatrudnionych w górnictwie rządowym, a tym samym pozwoliły na śledzenie zmian kadrowych, jak też ukazały nową stronę działalności górniczej poprzez organizację różnych przedsięwzięć oraz ich zarządzanie.

Nazwę Zachodni Okręg Górniczy (Okręg Zachodni) obecnie zastępuje się częściej spotykanym i powszechniej używanym terminem Zagłębie Dąbrowskie, określającym obszar znajdujący się w widłach Białej i Czarnej Przemszy. Należy natomiast zaznaczyć, że sama nazwa Zachodni Okręg Górniczy powstała w ścisłym związku z działalnością

³ Por. H. Łabęcki, *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego, pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym*. Drukarnia J. Kaczanowski, Warszawa, 1841, t. 1, s. 1-538; t. 11, s. 1-551; tenże, *Wiadomość ogólna o górnictwie prywatnych w Królestwie Polskiem w r. 1840*. „Bibl. Warsz.”, 1841, z. 2, s. 532-537; tenże, *Wiadomość ogólna o górnictwie Rządowem w r. 1840*. „Bibl. Warsz.”, 1841, z. 2, s. 219-228; tenże, *Początki nauki kopalnictwa*. Nakł. Komissyi Rządowej Przychodów i Skarbu, Warszawa, 1843, s. 1-76; tenże, *O karcie i z powodu karty geognostycznej Zagłębia Węglowego w Królestwie Polskiem, wykonanej przez Jana Hempla*. „Bibl. Warsz.”, 1860, z. 1, s. 440-447; tenże, *Słownik górniczy polsko-rossyjsko-francuzko-niemiecki i rossyjsko-polski (z dodaniem wyrazów odnoszących się do mineralogii, geologii, chemii oraz ważniejszych przemioł kruszcowych) tudzież Glossarz średniowiecznej łaciny górniczej w Polsce. Wydanie pośmiertne*. Druk. K. Kowalewski, Warszawa, 1868, s. 1-347, [s. 1-83], [s. 1-36].

⁴ Należy zaznaczyć, że opracowanie jest niepełnym, zwłaszcza dla początkowego okresu, jak i końcowego, ze względu na brak odpowiednich źródeł archiwalnych.

administracyjną władz górniczych Królestwa Polskiego⁵. Wydzielenie ze względów formalno-administracyjnych tego rejonu szło w parze z rzeczywistym procesem powstawania wyspecjalizowanego okręgu przemysłowego. Następowало tworzenie, stałej kadry wykwalifikowanych pracowników oraz budowa nowych kopalń, a także stworzenie sieci transportowej i powiązań rynkowych⁶.

Zachodni Okręg Górniczy pod względem powierzchni był zdecydowanie większy od współcześnie ujmowanego Zagłębia Dąbrowskiego. Czasem różnicę tą sprowadza się tylko do rejonu pankowskiego⁷. W ujęciu niniejszego opracowania, składa się natomiast z powiatów będzińskiego, południowej części częstochowskiego oraz zachodniej części olkuskiego. Do 1795 r. obszar ten należał do Rzeczypospolitej. Następnie został przyłączony do pruskiego Górnego Śląska i wraz z dawnym księstwem siewierskim, nazwany został Neu Schlesien (Nowy Śląsk). W 1797 r. rejon olkuski został zwrócony przez Prusy Austriakom. Po wojnie prusko-francuskiej oraz utracie przez Prusy obszaru Nowego Śląska w 1807 r., a także po ustaleniach Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r., nastąpiło ustabilizowanie przebiegu granic politycznych, które przez lata zbiegały się, w Modrzejowie, w widłach rzek Białej i Czarnej Przemszy, a zwyczajowo później nazwanym „Trójkątem Trzech Cesarzy”⁸.

⁵ P. Przesmycki, *Historia rozwoju Dąbrowy Górniczej*. „Prz. Górn.-Hutn.”, 1927, nr 10, s. 298-303, nr 11, s. 336-341; J. Jaros, *Zasięg terytorialny Zagłębia Dąbrowskiego*. „Zaranie Śląskie”, 1968, z. 1, 41-49; tenże, *Specyfika rozwoju górnictwa węglowego w Zagłębiu Dąbrowskim*. „Prz. Górn.”, 1985, z. 9, s. 303-306.

⁶ W. Łukasiewicz, *Korpus Górniczy w Okręgu Zachodnim*. [w:] W. Kula (red.): *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*. 1966, t. 2, PWN, Warszawa, s. 7-110.

⁷ J. Jaros, *Organizacja rządowej administracji górniczej na Śląsku w latach 1769-1922*. „Archeion”, 1956, nr 26, s. 187-213 oraz J. Pazdur, *Organizacja i polityka górnicza (1772 do 1918 r.)*. [w:] J. Pazdur (red.): *Zarys dziejów górnictwa na ziemiach polskich*. Wyd. Górn.-Hut., Katowice, 1961, t. 2, s. 17-38.

⁸ A. Wójcik, *Ziemie „Trójkąta Trzech Cesarzy” na mapach topograficznych. Przegląd i charakterystyka map niemieckich, austriackich i rosyjskich z lat 1815-1915*. „Zesz. Muz. Miejskiego „Szttygarka””, 1999, vol. I, s. 15-21.

IV

SUROWCE MINERALNE I KOPALNIE W OKRĘGU ZACHODNIM

Poznawanie geologiczne, przez lata nierozzerwalnie związane z górnictwem, jest procesem trwającym kilkaset lat. Ówczesne górnictwo obejmowało, bowiem mineralogię (w dzisiejszym rozumieniu geologię złóż), właściwe górnictwo (wydobycie kopaliny) oraz hutnictwo. W tym procesie uczestniczyły pokolenia górników i geologów różnych narodowości. Efektami poznania są z jednej strony dane empiryczne (obszar występowania, stratygrafia, budowa strukturalna, warunki eksploatacji, zasoby) oraz zespół hipotez i teorii dotyczących podstawowych problemów (geneza złóż surowców mineralnych, jakość kopaliny).

Proces usamodzielniania się geologii, jako odrębnej dyscypliny naukowej, następuje dopiero pod koniec XVIII w., kiedy rozpoczęło się, między innymi, nauczanie kształcenie specjalistów z zakresu poszukiwań geologicznych. Wykonywano także pierwsze wiercenia poszukiwawcze oraz tworzono systematyczne kolekcje minerałów i skał.

Geolog kopalniany, pracujący na stosunkowo niewielkim obszarze, zajmuje się różnorodnymi zagadnieniami, które wymagają konieczności prowadzenia szczegółowych obserwacji. Obcując, na co dzień ze złożem kopaliny, ma możliwość poznania jej budowy, a także wyjaśnienia szeregu prawidłowości. Opisy skał, minerałów, jak i obserwacje prowadzone w kopalniach, zapisywane w dziennikach pomiarowych, pozwalają na przygotowanie i opracowanie różnych opracowań kartograficznych, o czym świadczą dostępne źródła, a w tym rękopiśmienne plany i mapy.

Rozwój poznania geologicznego i górniczego Okręgu Zachodniego związany był przede wszystkim z poszukiwaniem i udostępnianiem złóż węgla kamiennego oraz rud cynku i ołowiu (w tym także galmanu). Działania w zakresie górnictwa i hutnictwa były przez długie lata nierozłączne. Ich definitywne rozdzielenie miało miejsce dopiero w drugiej połowie XIX w. Specjalizacja i rozgraniczenie kierunków pracy poszczególnych zakładów, jak i ich uniezależnienie od siebie, spowodowane przez rozwój sieci kolejowej, doprowadziło do tego, że poszczególne

branże mogły się samodzielnie rozwijać, kooperując ze sobą. Warto tutaj przedstawić jeden z opisów Karola Tabeńskiego¹:

„Stańmy na górze św. Doroty [...] wyniesieni o 1230 stóp na poziom morski, rozpatrzmy się bliżej w widnokregu. Na południe i na zachód dymią kominy hut i fabryk galicyjskich i śląskich, bo ten kąt przytyka do obydwu granic; a choć nasze rzadko rozsiane kominy obok ścieśnionych rzędów tamtych [...]. Na północ wzrok upadł na drugą świątynię stojącą opodal na górze Gołonoga; w lewo idzie gościniec do Siewierza, o kilka mil położonego, a prosto do Będzina, Dąbrowy i Olkusza. Dwie odnogi kolei żelaznej przeryniają tę miejscowość; jedna idzie ku austryjackiej, druga ku pruskiej granicy. Oku przedstawia się nierówna, ale dość łagodna pochyłość. Zakąt ten oddzielają od Prus rzeka Brynica i Czarna Przemsza, a od Austrii Biała Przemsza. Na tej kilkunaście mil kwadr. mającej przestrzeni, poprowadziwszy linią od Siewierza do Mrzygłodu i Olkusza, a potem na południe ku wsi Niesułowicom w Królestwie a Sierszy w Galicji między rzeką Pilicą a Brynicą i Przemszą, porobiono w tym wieku ważne odkrycia bogatych pokładów węgla czarnego i brunatnego”.

Złóża węgla kamiennego były zlokalizowane w pasie od Czeladzi na zachodzie, do Boru Biskupiego na wschodzie, będąc równocześnie ograniczonymi linią wychodni skał płonnych karbonu dolnego². Wydobycie węgla kamiennego było prowadzone w następujących kopalniach rządowych³:

¹ K. Tabański, *O kopalnictwie węgla kamiennego u nas ze szczególnym względem na Dąbrowę Górniczą*. „Przyroda i Przemysł”, 1872, nr 5, s. 297-299; nr 26, s. 313-314; nr 27, s. 322-324; nr 30, s. 362-363; 31, s. 373-374; nr 32, s. 382-384, a opis został przedstawiony na s. 313-314.

² A. Wójcik, *Dąbrowska Szttygarka na tle początków górnictwa węglowego w Zagłębiu Dąbrowskim*. „Prz. Górn.”, 1996, nr 6, s. 37-40.

³ Archiwum Państwowe w Katowicach – zbiór AGD (Archiwum Górnicze Dąbrowy [Górnicej]) sygn. 494, 1829, 2168 oraz H. Łabęcki, *Wiadomość ogólna o górnictwie Rządowem w r. 1840*. „Bibl. Warsz.”, 1841, z. 2, s. 219-228; K. Srokowski, *Przemysł węglowy w Królestwie Polskiem. Szkic historyczno-statystyczny*. „Prz. Górn.-Hutn.”, 1906,

- w okolicach Dąbrowy: (kopalnie: „Reden”, „Ksawery”/„Xawery” i później „Cieszkowski”, „Łabęcki”),
- w okolicach Niwki (kopalnie: „Maurycy”, „Jacek”, „Józef”), oraz w Bobrku (kopalnia „Józef”),
- w okolicach Niemiec: Kopalnia „Feliks”/„Felix”),
- koło Strzyżowic (kopalnia: „Tadeusz”).

Rozpoczęte poszukiwania innych złóż węgla kamiennego zakończyły się fiaskiem, mimo, że odkryto szereg wystąpień węgla brunatnego, zwanego później blanowickim. Było to w okolicach Zawiercia i Łaz, czyli na terenach poza karbońskim zagłębieniem węglowym⁴. Eksploatacja tych złóż na skalę przemysłową nastąpiła dopiero pod koniec XIX w.⁵

Złoża rud cynku i ołowiu, występujące na Górnym Śląsku (od Tarnowskich Gór do Olkusza), w pasie wapieni i dolomitów środkowego triasu, stanowiły przedmiot wielowiekowej, intensywnej eksploatacji⁶.

nr 8, s. 231-239; tenże, *Przemysł węglowy w Królestwie Polskiem*. „Prz. Górn.-Hutn.”, 1910, nr 9, s. 277-289.

⁴ H. Łabęcki, *O utworze węgla brunatnego w Polsce i związki jego z pokładami solnymi*. „Bibl. Warsz.”, 1852, z. 4, s. 472-477. Należy zaznaczyć, że szczegółowa charakterystyka geologiczna tych złóż powstała dopiero po I wojnie światowej – por. F. Rutkowski, *Węgiel brunatny w zagłębieniu Dąbrowskiem*. „Prz. Górn.-Hutn.”, 1923, nr 5, s. 357-364; nr 6, s. 449-452; nr 11, s. 965-967.

⁵ S. Kossuth, *Wczesnokapitalistyczna technika górnictwa węglowego na Śląsku w świetle współczesnej nauki*. „Studia i Mater. z Hist. Kult. Mater.”, t. 3, „Studia z Dziejów Górn. i Hutn.”, 1958, t. 2, s. 359-366.

⁶ A. Wójcik, *Warunki geologiczne występowania złóż rud cynku i ołowiu*. [w:] A. Rybak (red.): *Państwowe górnictwo galmanu na terenie Dąbrowy Górniczej w XIX wieku, ze szczególnym uwzględnieniem strzemieszyckiego ośrodka górnictwa galmanu*. Wyd. Muz. Miejskiego, Dąbrowa Górnicza, 2002, s. 7-13. Należy także przypomnieć, że pierwszy kompleksowy opis budowy geologicznej, występujących na tym obszarze utworów wapienia muszlowego, został opublikowany przez Karola Bogdanowicza. Por. K. Bogdanowicz, *Matériały dla izuczenia rakowinawo izwiestniaka Dombrowskawo Bassiejna*. „Trudy Geologiczieskawo Komitietu, Nowaja Seria”, 1907, Wypusk 35, s. 1-99; tenże, *Wapień muszlowy w zagłębieniu Dąbrowskiem*. „Prz. Górn.-Hutn.”, nr 1, s. 1-5; nr 2, s. 49-53; nr 4, s. 104-109; nr 5, s. 133-148; nr 9, s. 306-309; nr 10, s. 329-333; nr 11, s. 361-369; nr 12, s. 398-419; nr 13, s. 425-429.

Początkowo poszukiwano i eksploatowano srebro i galenę. Od pierwszej połowy XIX w. rozpoczęto na skalę przemysłową wydobywanie galmu, rudy zawierającej mieszaninę minerałów cynku i ołowiu, która była przeznaczona do wytopu cynku. Eksploatację prowadzono w rządowych kopalniach⁷:

- w okolicach Strzemieszyc i Sławkowa („Anna”, „Leonidas”),
- koło Bukowna, Starczynowa i Olkusza („Ulisses”, „Jerzy”, „Józef),
- w Żychcicach („Barbara”, „Herkules”, „Kacper”),
- oraz w Ząbkowicach („Katarzyna”).

Na obszarze Okręgu Zachodniego prowadzono także prace związane z poszukiwaniem i wydobywaniem innych surowców, w tym glinki ogniotrwałej (wykorzystywanej do wykonywania mufl w hutach cynku), jak i rudy żelaza. Eksploatacja glinki ogniotrwałej była zawężona do obszaru triasowego złoża w Mierzęcicach (kopalnia „August”⁸) oraz do Dańdówki⁹. Natomiast rudę żelaza wydobywano, na niewielką skalę w kopalniach rządowych w okolicach¹⁰:

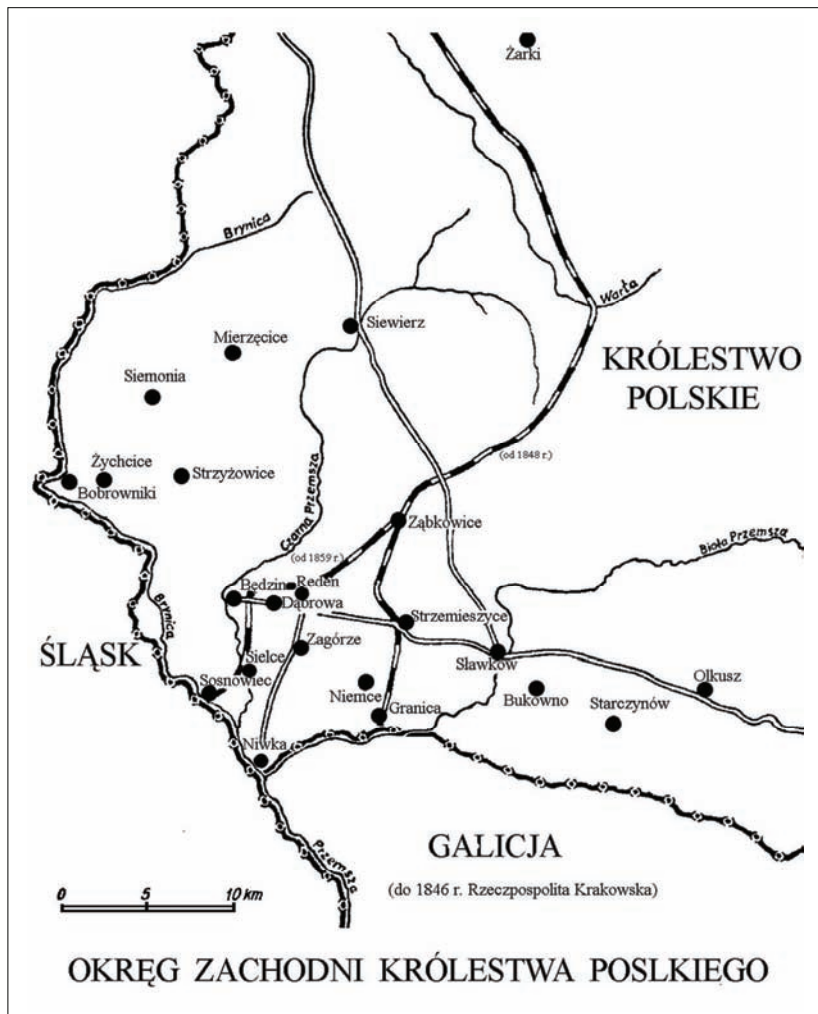
- Częstochowy, Gnaszyna i Koziegłów (kopalnia: „Dankowice”, „Aleksander”, „Warpie”),
- pod Kostrzynie, w Bargłach, pod Rękoszowicami, pod Całką, pod Młynkiem i pod Konopiskami,
- pod Łośniem,
- w okolicach Siemoni, Góry Siewierskiej oraz Żychcic i Bobrownik.

⁷ AGD sygn. 494, 2167, 2216; H. Łabęcki, *Wiadomość ogólna o górnictwie Rządowem...*, 1841; K. Srokowski, *Przemysł cynkowy w Królestwie Polskiem. Szkic historyczno-statystyczny*. „Prz. Gór.-Hutn.”, 1906, nr 9, s. 255-259.

⁸ AGD sygn. 2308, 4169.

⁹ AGD sygn. 2349.

¹⁰ AGD sygn. 494, 2284; H. Łabęcki, *Wiadomość ogólna o górnictwie Rządowem...*, 1841.

SPIS TREŚCI

I	
Od Autora	9
II	
Wprowadzenie	11
III	
Przegląd opracowań i materiałów archiwalnych	15
IV	
Surowce mineralne i kopalnie w Okręgu Zachodnim	23
V	
Początki rozpoznania górniczego na obszarze dawnego księstwa siewierskiego	27
VI	
Organizacja władz górniczych Królestwa Polskiego w pierwszej połowie XIX w.	39
VII	
Stanisława Staszica kodyfikacja prawa górniczego	129
VIII	
Sztolnie odwadniające kopalnie węgla kamiennego w Okręgu Zachodnim	147
IX	
Fryderyk Krumpel - prekursor geologii kopalnianej w Królestwie Polskim	157
X	
Marceli Królikiewicz - pierwszy naczelnik Okręgu Zachodniego Królestwa Polskiego	177
XI	
Działalność górnicza i geologiczna Józefa Cieszkowskiego	205
XII	
„Początki nauki kopalnictwa” Hieronima Łabęckiego - pierwszy polski podręcznik górnictwa	229

XIII	
Maksymilian Strasz - architekt, fotograf, autor map okręgów górniczych Królestwa Polskiego	235
XIV	
Jan Marian Hempel - twórca map górniczych i geologicznych Królestwa Polskiego	245
XV	
Zakończenie	277
XVI	
Ilustracje	281
XVII	
Bibliografia	301
XVIII	
Indeks nazwisk	317
XIX	
Summary	325